

DEDE KORKUT KİTABI'NDAKİ BAZI MANZUM PARÇALARIN HECE VEZİNİ VE MANZUME TÜRÜ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLEREK YENİDEN OKUNMASI

OSMAN FİKRİ SERTKAYA

Dede Korkut Kitabı mensur bir metin olmakla birlikte, bu mensur metnin içerisinde, yer yer manzum parçalar da bulunmaktadır. Bu manzum parçalar hakkında Muharrem Ergin şöyle der:

“Kafiyeleri bakımından genel olarak hafif bir ses benzerliği verecek şekilde yarım kafiyeli olan, bir çok defa da ahengi tekrarlarla elde edilen bu manzumelerde vezin yoktur. Fakat ölçsüz bir mısra yapısı içinde bir iç ahengi meydana getirebilmiş ve meçhul sanatkâr bu parçaların taşıdığı içlilik ve sadeliği ölçünün baskısından uzak tutarak, serbest nazmın çok başarılı örneklerini vermiştir”. (Dr. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, I, Giriş-Metin-Faksimile, Ankara 1958, s. 31).

Cahit Öztelli ise, Dr. Muharrem Ergin'in bu yayımı için yazmış olduğu tanıtımda Dede Korkut'taki manzum parçalar için şu hükmü vermektedir:

“Dede Korkut'taki manzum sayılan kısımların nesir olduğunu iddia edeceğiz. Bizce Dede Korkut'ta klâsik anlamda manzume yoktur. Bunu, düzensiz ölçüler, düzensiz kafiyeler yeteri kadar açıklıkla ispat etmektedir. ... Sözüün özeti, bizce Dede Korkut'ta manzum parçalar yoktur”. (Türk Dili, Cilt VII, Sayı: 82 (1 Temmuz 1988), s. 523-526).

Orhan Şâik Gökyay ise, Turhan Genceî'den naklen şöyle der: *“Manzum diye adlandırdığımız bu parçalar Türk halk edebiyatının klâsik şekli olan dörtlükler halinde olmadığı gibi kafiyelenişi de onlara uymaz. Bu soylamalarda kıtalara ayrılma yoktur. Bu serbest şekil içinde yer yer mısralar yahut mısra kümeleri halinde, bilinen Türk vezniyle birleşiyorlar. Başlangıç ve mısra sonu ayakları, alliterasyon ve paralelizm bu şiirlerin kuruluşundaki özelliği verirler. İncelendiği zaman görülür ki bu parçalar bir yönden bu günkü serbest nazım şekillerini andırmaktadır”.* (Orhan Şâik Gökyay, *Dedem Korkutun Kitabı*, İstanbul 1973, s. CCLXVII).

Yani, Cahit Öztelli'ye göre Dedem Korkut'ta “manzume” yoktur. Muharrem Ergin'e göre “manzume” var fakat manzumelerde “vezin” yok, Orhan Şâik Gökyay'a göre ise manzumelerde “dörtlük” ve “kıtalara ayrılma” yoktur. Yine Ergin ve Gökyay'a göre Dede Korkut'taki manzumeler “serbest nazmın” başarılı örnekleridir.

Bence bu kanaatlerin hepsi yanlıştır. Fakat nâşirleri ve araştırmacıları bu gibi yanlış görüşlere sevkeden sebep nedir? Önce bunu iyi tespit etmek, sonra da bu tespite

dayanarak yanlış görüşleri düzeltmek gerekmektedir. Bunun için de Dede Korkut yazmalarının nasıl kaleme alındığını düşünmek lâzımdır.

Bana göre bu metinler toplu olarak bulunulan bir yerde, bir düğünde, bir bayramda, bir sünnette, bir merasimde, anlatılmış, bu hikayeleri dinleyen bir kişi de daha sonra bu metinleri aklında kaldığı kadarı ile zapta geçirmiştir. Bu yüzden bazan kelime ve ekler atlanmış, böylece hece vezni, bazan da mısralar atlanarak dörtlük sayısı bozulmuştur. Metnin müstensihler tarafından kötü istinsahı ve manzum parçaların her iki yazmada da açıklıkla belirtilmemesi yüzünden nâşirlerin okuma, hece ve mısra bölme yanlışları da yukarıdaki hususlara eklenince, Dede Korkut'taki manzum parçaları sökmek çok güç bir iş halini almıştır.

Haddizatında manzumeler;

- 1) Eksik mısraların ilâvesi,
- 2) Eksik kelimelerin ilâvesi,
- 3) Nâşirlerin yanlış okumalarının düzeltilmesi

açılarından değerlendirildiğinde, çok farklı sonuçlar elde edilmektedir.

- 1) Eksik mısraların ilâvesi.

Talât Tekin, "Kitâb-ı Dede Korkut'ta yeni düzeltmeler" (*Türk Dili*, 385, Ocak 1984, s. 26-29) adlı yazısında, metne iki kelime ilâve etmekte ve böylece *Beyrek* hikâyesindeki manzum parçalardan birisinde bir dörtlük bulmaktadır.

Bu manzum parça Muharrem Ergin tarafından (1958, s. 144-145):

*Hanum Kazan
 Ünüm aña sözüm diñle
 Alan sabah turmuşsin
 Ağ ormana girmişsin
 Ağ kavağun budağından yırgayuban kiçmişsin
 Can bacuğın eğmişsin
 Okcuğazın kurmuşsin
 Adın gerdek komuşsin
 Sağda oturan sağ bigler
 Sol kolda oturan sol bigler
 İşikdeki inaklar
 Düpde oturan has bigler
 Kutlu olsun devletüñüz.*

Orhan Şaik Gökyay tarafından (1973, s. 51) da:

*Alan sabah durmuşsin.
 Ağ ormana girmişsin.
 Ağ kavagun budağından yırgayuban geçmişsin.
 Can bacuğum eğmişsin.
 Otakçuğazın kurmuşsin,
 Okçuğazın atmışsin*

*Adın gerdek komışsın.
Sağda oturan sağ begler,
Sol kolda oturan sol begler,
Eşikdeki inaklar,
Düpde oturan has begler,
Düğünüñüz kutlu olsun.*

şekillerinde okunmuştu.

Talât Tekin, evlenecek bir Oğuz gencinin yapması gereken işler hakkında Dede Korkut Kitabı'nın Bamsı Beyrek hikâyesinde verilen:

*Oğuz zamânında kâ'ide bu-y-idi-ki bir yigit evlense ok atar-idi;
okı nereye düşse (anda) gerdek (hâne) diker-idi.
Beyrek (Han dahu) okın atdı; (dibine) gerdeğin dikdi.*

(Vatikan, s. 32, str. 8-9; Dresden, s. 89, str. 4-6)

satırlarındaki bilgilere dayanarak, Ergin ve Gökyay yayımlarındaki bir bölümü:

*Can yacugın eğmişsiz
Okçugazın atmışsiz
Otakçugın kurmişsiz
Adın gerdek komışsiz*

şeklinde “dörtlük” olarak düzeltmektedir.

Ben, Talât Tekin'in bu düzeltmesinden hareket ederek, aynı manzumeyi (4+3) 7'li hece vezni ile ve üç dörtlük olarak okumak ve anlamak istiyorum.

Bu s o y l a m a üç satırlık bir temenni bölümü, üç kıtalık metin ve bir satırlık temenni bölümünden müteşekkildir.

(Dresden, 110/7-12; Vatikan, 44/11-45/1)

I. S o y l a m a'nın “hitap” bölümü:

*Hanum Kazan!
Ünüm añla!
Sözüm diñle!*

1. dörtlük

II.	<i>Alan sabah turmuşsın</i>	(4+3) 7
	<i>Ag ormana girmişsın</i>	(4+3) 7
	<i>Ag kavaguñ talından¹</i>	(4+3) 7
	<i>Yırgayuban giçmişsın</i>	(4+3) 7

2. dörtlük

III.	<i>Can yaçugın egmişsın</i>	(4+3) 7
	<i>Okçugazın atmışsın</i>	(4+3) 7
	<i>Otakçugın kurmişsın</i>	(4+3) 7
	<i>Adın gerdek komışsın</i>	(4+3) 7

¹ Metinde geçen şekil budagından olmasına rağmen *dal budak* ikilemesi göz önüne alındı ve metin vezin için *talından* şeklinde düzeltildi.

3. dörtlük

- IV. *Sağda otran² sag bigler* (4+3) 7
Solda³ otran⁴ sol bigler (4+3) 7
İşikdeki unaklar (4+3) 7
Düpde otran⁵ has bigler (4+3) 7
- V. Soylama'nın "temenni" bölümü:
Düğünüñüz kutl'olsun⁶ (4+3) 7

Bu soylamanın bu şekilde açıklanması, Dede Korkut Kitabı'ndaki manzum parçalarda hece vezni ile söylenmiş dörtlüklerin var olduğunu göstermektedir.

Acaba Dede Korkut'ta bu şekilde bir "hitap" ile başlayan ve bir "temenni" ile biten başka soylama'lar var mıdır?

Eksik kelimelerin ilâvesi ile bir başka soylama örneği daha vermek istiyorum.

II. Eksik kelimelerin ilâvesi:

Kazan Big oğlu Uruz bigüñ tutsak oldugı boyı beyan ider

başlıklı hikâyede Kazan Beyin 16 yaşına gelen oğlu Uruz'un yay çekmediği, ok atmadığı, baş kesmediği, kan dökmediği ve çuldu almadığı için kederlenmesi ve oğlu Uruz'un da bunu öğrenmesi üzerine Uruz'un babası Kazan Bey'e:

A big baba!

Deveçe böyümişsin köşekçe aklüñ yok (7+6) 13

Depeçe böyümişsin tarıça beynüñ yok (7+6) 13

hitabı ve "hüneri ogul atadan mı görür öğrenür, yoksa atalar oguldan mı öğrenür. Kaçan sen meni alup, kâfir serhaddına çıkardın, kılıç çalıp baş kesdün? Men senden ne gördüm ne öğrenem" demesi ile Kazan Bey elini eline çalıp güler ve oğlunun sözlerine sevinip, oğlu Uruz'u alır ve baba-oğul maiyetleriyle birlikte ava çıkarlar.

Kazan Bey ve oğlu Uruz'un ava çıktığını duyan on altı bin kâfir onlara karşı gelir. Bu durum karşısında ise Uruz babası Kazan Bey'e şöyle der:

(Ergin, 1958, s. 158-159; krş. Gökyay 1973, s. 62)

Berü gelgil ağam Kazan

Kalkubanı yirümden

Bidevi atum saklar idüm bu gün için

Güni geldi

Ağ meydanda segirdeyin senüñ için

Ala evren süvri cıdamı saklar idüm bu gün için

^{2, 4} ve ⁵. Metinde *oturan* şeklinde yazılmış olmasına rağmen, hece vezni icabı olarak *otran* şeklinde okundu.

³ Metinde *sol kolda* yazılmış olmasına rağmen, hem hece vezni hem de üst mısra ile paralelizm yüzünden *solda* şeklinde düzeltildi.

⁶ Metinde geçen *kutlu olsun* şekli hece vezni icabı *kutl'olsun* şeklinde okunmuştur.

Güni geldi
Kaba karın giñ gögüsde oynadayım senüñ için
Kara polat öz kılıcum saklar idüm bu gün için
Güni geldi
Sası dinlü kâfir başın kesdüreyim senüñ-içün
Egni bek demür tonum saklar idüm bu gün için
Güni geldi
Yiñ yakalar dikdüreyim senüñ için
Başumda kunt ısklar saklar idüm senün için
Güni geldi
Kaba çomak altında bogradayım (G. yugradayım) senüñ için
Kırk yigidüm saklar-idüm bu gün için
Güni geldi
Kâfir başın kesdüreyim senüñ için
Aslan adım saklar-idüm bu gün için
Güni geldi
Yaka tutup kâfir ile ugraşayım senüñ için
Ağz dilden bir kaç kelime haber maña
Kara başım kurban olsun ağam saña

Bana göre bu soylama (4+4) 8'li hece vezni ile söylenmiştir ve soylamada iki satırlık "hitap" ve iki satırlık "temenni" bölümleri haricinde 7 tane "nakaratlı dörtlük" veya "tekrarlı dörtlük" vardır. Bu dörtlüklerin söylenme planı ise şöyledir:

- a) serbest söyleyiş
- b) nakarat: *saklar-idüm bu gün için*
ayak: *güni geldi* (vezin icabı iki defa)
- c) ilk mısraya cevap
- d) nakarat'a cevap.

Şimdi eksik kelimeleri de tamamlayarak metni bir defa daha okuyalım.

(Dresden, 129/3-130/3; Vatikan, 72/-)

S o y l a m a

- I. S o y l a m a 'nın "hitap" bölümü:

Berü gelgil ağam Kazan
Kalkubanı yirümden

1. dörtlük

- II. *(Boynu uzun) bidev⁷ atum* (4+4) 8
- Saklar idüm bu gün için* (4+4) 8

⁷ *(Boynu uzun) bidev at*. Metinde *bidevi atum* şeklinde geçmektedir. Fakat Dresden 17/13; 32/3 ve 336-7'de geçen *boynu uzun bidevi at* kullanılışlarına dayanılarak manzum metin (*boynu uzun*) sıfatı ile tamamlanmış ve hece veznine uydurmak için de *bidevi at* şekli *bidev at* olarak kısaltılmıştır.

	<i>Güni geldi (güni geldi)</i>	(4+4) 8
	<i>Ag (boz atım bu)⁸ meydanda</i>	(4+4) 8
	<i>Segürdeyim⁹ senüñ için</i>	(4+4) 8
	2. dörtlük	
III.	<i>Ala evren süvri cıdam¹⁰</i>	(4+4) 8
	<i>Saklar idüm bu gün için</i>	(4+4) 8
	<i>Güni geldi (güni geldi)</i>	(4+4) 8
	<i>Kaba karın giñ göğüsde</i>	(4+4) 8
	<i>Oynadayım senüñ için</i>	(4+4) 8
	3. dörtlük	
IV.	<i>Kara pulat öz kılıçım</i>	(4+4) 8
	<i>Saklar idüm bu gün için</i>	(4+4) 8
	<i>Güni geldi (güni geldi)</i>	(4+4) 8
	<i>Sası dinlü kâfir başın</i>	(4+4) 8
	<i>Kesdüreyim senüñ için</i>	(4+4) 8
	4. dörtlük	
V.	<i>Eğini bek demür tonum</i>	(4+4) 8
	<i>Saklar idüm bu gün için</i>	(4+4) 8
	<i>Güni geldi (güni geldi)</i>	(4+4) 8
	<i>(Biçdüreyim)¹¹ yiñ yakalar</i>	(4+4) 8
	<i>Dikdüreyim senüñ için</i>	(4+4) 8
	5. dörtlük	
VI.	<i>Başumda kunt ışuklar(um)¹²</i>	(4+4) 8
	<i>Saklar idüm bu gün için</i>	(4+4) 8

⁸ *ag (boz at)*. Metinde *ag meydanda* şekli görülmektedir. Fakat mısra hece bakımından eksik kaldığı için Dede Korkut'ta 14 defa geçen (Dresden, 35/5; 60/13; 66/3; 154/7; 200/8; 206/10; 234/4; 257/11; 258/8; 268/5; 285/13; 286/13; 298/4; 299/11) *ag boz at* şekli ile tamamlanmıştır.

⁹ *Segürdeyim*. Dresden'de *segirdüben*, Vatikan'da ise *segirdeyin* şekillerinde geçen bu kelime paralel örneklere dayanılarak *segürdeyim* şeklinde düzeltilmiştir.

¹⁰ *süvri cıdam*. Metinde *sehven süvr cıdamı* (سور جدامی) imlâsı görülmektedir. Müstensihin *süvri* kelimesinden sonra gelmesi gereken (ی) sesini *cıdam* kelimesinden sonra yazdığı anlaşılmaktadır. Bu istinsah hatası her dörtlüğün ilk satırının sonundaki kafiyeye dayanılarak düzeltilmiştir.

¹¹ *(Biçdüreyim) yiñ yakalar*. Metin *yiñ yakalar dikdüreyim senüñ için* şeklindedir ve *dikdüreyim senüñ için* mısraı da son mısradır. Bir elbisenin dikilmesi için önce biçilmesi lâzım olduğundan üçüncü mısraın fiili (*biçdüreyim*) şeklinde tamamlanmıştır. Krş. Faruk K. Timurtaş, *Yunus Emre Divanı*, Tercüman 1001 Temel Eser, 1972, s. 128).

*Dünya malın dutmamış
Hiç emânet artmamış
Terzi biçip dikmemiş
Tonunu Muhammed'ün*

¹² *İşuklar(ım)*. Metinde *ışuklar* şeklinde geçen *ışuk<yaşuk* "tolga, migfer" kelimesi ilk mısralardaki *bidev atım/süvri cıdam/öz kılıçım/demür tonum/kırk yigüdüm/aslan adım* gibi paralel şekillere dayanarak *ışuklar(um)* şeklinde 4 heceye tamamlanmıştır.

<i>Güni geldi (güni geldi)</i>	(4+4) 8
<i>Kaba çomak altın(ın)da</i> ¹³	(4+4) 8
<i>Yugurdayım seniñ için</i>	(4+4) 8

6. dörtlük

VII. <i>(Ala gözlü)</i> ¹⁴ <i>kırk yigidüm</i>	(4+4) 8
<i>Saklar idüm bu gün için</i>	(4+4) 8
<i>Güni geldi (güni geldi)</i>	(4+4) 8
<i>(Sası dinlü)</i> ¹⁵ <i>kâfir başın</i>	(4+4) 8
<i>Kesdüreyim seniñ için</i>	(4+4) 8

7. dörtlük

VIII. <i>(İlümdeki)</i> ¹⁶ <i>aslan adum</i>	(4+4) 8
<i>Saklar idüm bu gün için</i>	(4+4) 8
<i>Güni geldi (güni geldi)</i>	(4+4) 8
<i>Yaka tutup kâfir ile</i>	(4+4) 8
<i>Ugraşayım seniñ için</i>	(4+4) 8

IX. Soylama'nın "temenni" bölümü:

*Agız dilden bir kaç kelime haber maña
Kara başım kurban olsun ağam saña*

Dede Korkut'ta bu şekilde "nakaratlı" veya "tekrarlı" soylama'nın başka örnekleri de vardır. Bir kaç örnek daha vermek isterim. *Salur Kazanın iyi yağmalandığı boyı beyân ider* başlıklı hikâyede Karaçuk Çoban'ın kâfire verdiği cevap (4+4) 8'li hece vezni ile söylenen bir soylama'dır. Soylama'da dört mısralık "hitap" ve iki mısralık "temenni" bölümü yer alır. Beş dörtlükten meydana gelen Soylama'nın plânı şöyledir.

- a) serbest
- b) nakarat: *ne ögersin mere kâfir*
- c) ilk mısraya cevap
- d) nakarat'a cevap: *gelmez mana* (vezin icabı iki defa)

(Dresden, 40/13-41/7; Vatikan 55/12-56/2)

¹³ *Altında*. Metinde *altında* şeklinde geçen kelime *altın(ın)da* şeklinde dört heceye tamamlanmıştır. Türkçe metinlerde nadir olarak bu şekilde kullanılışlar görülmektedir.

¹⁴ Uruz'un kırk yigidi *ala gözlü* olduğu için, mısra *ala gözlü kırk yigidüm* şeklinde tamamlanmıştır.

¹⁵ Metin *kâfir başın* şeklinde olup dört hece eksiktir. Paralel şekil 3. dörtlükte aynen geçtiği için, metin *(Sası dinlü) kâfir başın* şeklinde düzeltilmiştir.

¹⁶ Metinde dört hece eksiktir. Bu eksiklik *(İlümdeki)* "ülkemdeki" kelimesi ile tamamlanmıştır.

Soylama

I. Soylama'nın "hitap" bölümü:

<i>Ilakırdı söyleme</i>	(4+3) 7
<i>Mere (menüm)¹⁷ itüm kâfir</i>	(4+4) 8
<i>İtüm-ile bir yalakda</i>	(4+4) 8
<i>Yundum içen azgun kâfir</i>	(4+4) 8

1. dörtlük

II. <i>Altındagi alca¹⁸ atüñ</i>	(4+4) 8
<i>Ne ögersin mere kâfir</i>	(4+4) 8
<i>Ala başlı kiçimçe</i>	(4+3) 7
<i>Gelmez maña (gelmez maña)</i>	(4+4) 8

2. dörtlük

III. <i>Başüñdagi tugılgañı</i>	(4+4) 8
<i>Ne ögersin mere kâfir</i>	(4+4) 8
<i>Başumdagı borkümçe</i>	(4+3) 7
<i>Gelmez maña (gelmez maña)</i>	(4+4) 8

3. dörtlük

IV. <i>Altmış tutam gönderüñi</i>	(4+4) 8
<i>Ne ögersin mere kâfir</i>	(4+4) 8
<i>Kızılçuk degenegümçe</i>	(4+4) 8
<i>Gelmez maña (gelmez maña)</i>	(4+4) 8

4. dörtlük

V. <i>(Kara pulat)¹⁹ kılıcuñı</i>	(4+4) 8
<i>Ne ögersin mere kâfir</i>	(4+4) 8
<i>Egri başlı çevgenümçe</i>	(4+4) 8
<i>Gelmez maña (gelmez maña)</i>	(4+4) 8

5. dörtlük

VI. <i>Bilügiñde toksan okuñ</i>	(4+4) 8
<i>Ne ögersin mere kâfir</i>	(4+4) 8
<i>Ala kollu sapanumça</i>	(4+4) 8
<i>Gelmez maña (gelmez maña)</i>	(4+4) 8

VII. Soylama'nın "temenni" bölümü:

*Iragüñdan yakınuñdan berü gelgil
Yigitlerüñ zarbını görgil andan ötgil.*

¹⁷ *Mere itüm kâfir*. Mısra altı heceli olduğu için iki heceli *menüm* kelimesi mısraya ilâve edilerek mısra *mere (menüm) itüm kâfir* şeklinde tamamlanmıştır.

¹⁸ *Alca*. Metinde *alaca* şeklinde olan bu kelime vezin icabı *alca* şeklinde okunmuştur.

¹⁹ *Kılıcunu*. Kelimenin dört heceli bir sığata ihtiyacı vardır. Bu yüzden metinde çok sık geçen *kara pulat* sıfatı eklenmiş ve mısra 8 heceye *kara pulat kılıcunu* şeklinde tamamlanmıştır.

“Nakaratlı” veya “tekrarlı” soylamalar her zaman dörtlük hâlinde söylenmemiştir. 4 mısralı soylamaların hâricinde 3 mısralı ve 6 mısralı soylamalar da vardır.

Üç mısralı soylamaya *Dirse Han oğlu Bugaç Han boynı beyân ider* başlıklı hikâyede Dede Korkut'un gelip Dirse Han'ın oğluna isim verirken “*Bayındır Hanun ağ meydanında bu oğlan cenk itmişdür, bir buga öldürmiş. Senüñ oğluñ adı Bugaç olsun. Adını ben virdüm. Yaşını Allah virsün*” demeden önce söylediği şu soylamayı örnek olarak verebiliriz. (4+4) 8’li hece vezni ile yazılan bu manzumede nakarat *virgil bu oglana* şeklindeki 6 heceli ikinci mısradır.

(Dresden, 17/12-18/5; Vatikan, 10)

Soylama

I.	<i>Hey Dirse Han! Biglik</i>
<i>Virgil bu oglana</i>
<i>Taht virgil, erdemlidir.</i>	(4+4) 8
II	<i>Boynı uzun bidevi at</i>
<i>Virgil bu oglana</i>
<i>Biner olsun, hünerlidir.</i>	(4+4) 8
III.	<i>Agayıldan tümen koyun</i>
<i>Virgil bu oglana</i>
<i>Şişlik olsun, erdemlidir</i>	(4+4) 8
IV.	<i>Kaytabandan kızıl deve</i>
<i>Virgil bu oglana</i>
<i>Yüklet olsun, hünerlidir.</i>	(4+4) 8
V.	<i>Altun başlı ban iv</i>
<i>Virgil bu oglana</i>
<i>Kölge olsun, erdemlidir.</i>	(4+3) 7
VI.	<i>Çigni kuşlu cübbe ton</i>
<i>Virgil bu oglana</i>
<i>Geyer olsun hünerlidir</i>	(4+3) 7
		(4+4) 8

Dede Korkut her üçlüğün sonunda, münavebe ile *erdemlidir/hünerlidir* sözlerini söyleyerek soylamaya ayrı bir ritm ve akıcılık vermiştir.

Yine aynı hikâyede Dirse Han, oğlu Bugaç Han'a Kolca Kopuz'u ile bir soylama söyler. 6 tane altılıktan müteşekkil bu soylamaya oğlu Bugaç Han 6 tane dörtlük ile cevap verir. Her iki soylama birlikte verildiğinde Bugaç Han'ın babası Dirse Han'a cevapları açıklıkla görülmektedir.

Dirse Han'ın soylamasında ilki 2. mısra, ikincisi ise 4., 5., ve 6. mısralar olmak üzere iki ayrı nakarat vardır. Buna mukabil Bugaç Han'ın cevabî soylamasında her nakarata bir mısra ile cevap verilmektedir.

Yine Dirse Han'ın soylamasındaki 1, 2, 3, 4, 5, 6 şeklindeki altılık sırası esas alındığında Bugaç Han'ın soylamasında bu sıranın karşılığının 1, 3, 2, 5, 4, 6 şeklinde olduğu görülür.

(Dresden, 32/3-33/5; Vatikan, 18/4-11)
Dirse Han'ın soylaması

1

*Boynu uzun bidev²⁰ atlar
Gider ise menüm gider
Senüñ de içinde binidüñ
Var ise yigit digil maña
Savaşmadın urışmadın
Alı vireyim döngil girü*

2

*Agayıldan tümen koyun
Gider ise menüm gider
Senüñ de içinde şişligüñ
Var ise yigit digil maña
Savaşmadın urışmadın
Alı vireyim döngil girü*

3

*Kaytabandan kızıl deve
Gider ise menüm gider
Senüñ içinde yükletüñ
Var ise yigit digil maña
Savaşmadın urışmadın
Alı vireyim döngil girü*

4

*Altın başlı ban ivler
Gider ise benüm gider
Senüñ de içinde odañ
Var ise yigit digil maña
Savaşmadın urışmadın
Alı vireyim döngil girü*

(Dresden, 33/6-13; Vatikan, 18/13-19/6)
Bugaç Han'ın soylaması

2

*Boynu uzun bidev atlar
(Gider ise)²¹ senüñ gider
Menüm de içinde binidüm var

Komagum yok kırk namerde*

3

*Agayıl(n)²² tümen koyun
(Gider ise) senüñ gider
Menüm de içinde şişligüm var

Komagum yok kırk namerde*

2

*Kaytabanda(n)²³ kızıl deve
(Gider ise) senüñ gider
Menüm de içinde yükletim var

Komagum yok kırk namerde*

5

*Altın başlı ban ivler
(Gider ise) senüñ gider
Menüm de içinde odam var

Komagum yok kırk namerde*

²⁰ Bidev atlar. Metinde bidevi atlar şeklindedir. (4+4) 8'li hece veznine uydurmak için bidev atlar şeklinde okundu.

²¹ (Gider ise) şekli Dirse Han'ın soylamasına dayanılarak metne eklendi ve böylece 8'li hece vezni tamamlandı. Bugaç Han'ın soylamasının 1., 2. ve 3. dörtlüklerinde senüñ gider, 4., 5. ve 6. dörtlüklerinde de senüñ gider ise şekillerinde geçen söyleyişlerin tamamı (Gider ise) senüñ gider şeklinde düzeltilmiştir.

²²⁻²³ Agayıl(n) ve Kaytabanda(n). Eksik yazılan (n) sesi, Dirse Han soylamasına dayanılarak düzeltilmiştir.

5

*Ag yüz²⁴ ala gözlü gelin²⁵
Gider ise benüm gider
Senüñ de içinde nişanluñ
Var ise yigit digil maña
Savaşmadın urışmadın
Alı vireyim döngil girü*

6

*Ag sakallu kocalar²⁷
Gider ise menüm gider
Senüñ de içinde babañ²⁸
Var ise yigit digil maña
Savaşmadın urışmadın
Kurtarayım³¹ döngil girü.*

4

*Ag yüz²⁶ ala gözlü gelin
(Gider ise) seniñ gider
Menüm de içinde nişanlum var*

Komagum yok kırk namerde

6

*Ag sakallu kocalar²⁷
(Gider ise) seniñ gider
Menüm de²⁹ içinde babam³⁰ var*

Komagum yok kırk namerde.

III. Nâşirlerin yanlış okumalarının düzeltilmesi:

Dede Korkut hikâyelerini neşreden nâşirlerin halledemedikleri bir soylama da Dresden, 109/2-6; Vatikan, 44/1-3'de geçen şu soylama'dır.

Orhan Şâik Gökay bu soylama hakkında şunları söylemektedir:

“Yazma 109/2-4'deki şu soylama da Dede Korkut kitabında çözülemeyen yerlerden biridir:

ايغر ويروب الدوغم بوغمه كريشم	طول طولاره كرديكم طولاداري
بكلو يرده قودم كلدم	دوخرلى قودغم يغي يوردي
اوتوز طقوز يولدا شم اكي ارغيشم	الومده قيل كشلم ايغر مالى

Burada geçen kelimelerin bir kaçını sözlüklerde hiç bulamıyoruz. Bulsak da verilen karşılıklar tutmuyor... (O.Ş. Gökay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, s. CCXLI).

Gökay'ın “*Dede Korkut Kitabı'nda çözülemeyen yerlerden biridir*” diye bahsettiği bu soylama, *Bamsı Beyrek* hikâyesinde, eski adaklısı *Banı Çiçek* ile evlenmek üzere olan *Yalançı oğlu Yaltaçuk/Yalançı oğlu Yartaçuk*'un yayını parçalaması üzerine kendi yayı getirildiğinde, *Beyrek*'in *Kazan Han*'ın huzurunda kendi yayını övmesini dile getiren soylamadır.

²⁴⁻²⁶ *Ag yüz*. Metinde *ag yüzlü* şekli geçmektedir. Vezin icabı *ag yüz* okundu.

²⁵ *Gelin*. Metinde *gelinler* şekli geçmektedir. Vezin icabı *gelin* okundu.

²⁷ Mısra hece bakımından eksiktir. *Ag (ag) sakallı kocalar* şeklinde tamamlanabilir.

²⁸ *Babañ*. Metinde *ag sakallu babañ* şeklinde geçmektedir. Vezin için *ag sakallı* şekli tercih edildi.

²⁹ *De*. Metinde *dahı* şeklindedir. Vezin için *de* şeklinde okundu.

³⁰ *Babam*. Metinde *bir akli şaşmış, biligi yitmiş koca babam* şeklindedir. Vezin için *babam* şekli tercih edildi.

³¹ *Kurtarayım*. Diğer beş bentte *alı vireyim* şeklinde geçmektedir.

Muharrem Ergin mensur ve manzum metni şöyle okumuş ve tercüme etmiştir:

Metin:

*Beyrek yayı gördüğünde yoldaşların ańdı ağladı, aydur:
Tul tulara girdüğüm tulararı
Duharluyı koduğum yağı yurdu
Elimde kıl kişliim aygır malı
Aygır virüp alduğum ağ tozlu katı yayum
Buğa virüp alduğum boğma kirişim
Buńlu yirde kodum geldüm
Otuz tokuz yoldaşum iki argışum
didi
(Ergin, 1958, s. 143).*

Tercüme:

*Beyrek yayı gördüğünde yoldaşlarını andı ağladı, der:
Tul Tulara girdiğim Tulararı
Duharlıyı bıraktığım duişman yurdu
Elimde kıl okluklum aygır malı
Aygır verip aldığım ak kirişli sert yayım
Boğa verip aldığım boğma kirişim
Sıkıntılı yerde koydum geldim
Otuz dokuz arkadaşım iki kervancım dedi.*

(Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, 1000 Temel Eser, no 1, İstanbul 1969, s. 84).

Gökyay ise mensur ve manzum metni şöyle okumuş ve tercüme etmiştir:

Metin:

*Beyrek yayını gördüğünde yoldaşlarını ańdı, ağladı;
yayını elüne alıp öğdü, görelüm nice öğdü, aydur:
Tul tulara gerdüğüm
Tuladarı duharlayı koduğum
Yağı yurdu elimde kıl kişliim aygır malı
Aygır verüp alduğum ağ tozlu katı yayum
Buga verüp alduğum boğma kirişim
Buńlu yerde kodum geldüm
Otuz dokuz yoldaşum, iki argışum
dedi.*

(Gökyay, 1973, s. 50)

Tercüme:

*Beyrek yayını gördüğünde yoldaşlarını andı, ağladı.
yayını eline alıp öğdü, görelim nice öğdü?
Elimde kıl kirişlim, aygır malı!
Aygır verip aldığım ak-tozlu sert yayım,
Boğa verip aldığım boğma kirişim,
Bunlu yerde kodum geldim,
Otuz dokuz yoldaşım, iki argışım!
dedi.*

(Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Hikâyeleri*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1976, s. 79-80. Aynı tercüme, Gökyay'ın bu eserinin Tercüman 1001 Temel Eser yayınları arasında çıkan *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul 1980 adlı yayımının 84. sahifesinde de tekrarlanmaktadır.)

Kezâ, Ergin, metin okuyuşunda geçen kelimeleri şu şekilde açıklamaktadır (bk. Doç. Dr. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı, II, İndeks-Gramer*, Ankara 1963):

- s. 294. *tul* ?
t. tulara girdüğüm 109-2
- s. 294. *tular* ?
t.-a (tul t. girdüğüm) 109-2
- s. 294. *tularlar*
t.-ı (veya tular eri) Duharluyu koduğum 109-2
- s. 119-120. *gir-* girmek
g.-dügüm 109-2
- s. 97 *duharlu?* duharlu?
d.-yı 109-2
- s. 186. *ko-* komak, koymak, bırakmak
k.-duğum 109-2
- s. 193. *el* el
e.-ümde 109-3

Gökyay'ın ise metin okuyuşundaki kelimeleri açıklaması şu şekildedir:

- s. 294b. *Tul.* -50/26 (?).
Tuladara. -50/27 (?).
Tulara. -50 (?) (Doğrusunun 50/26 (2) şeklinde olması gerekirdi.)
- s. 211a *Germek.* -50/26.
- s. 199b *Duharlamak.* -50/27 (?).
Koduğum şekli ise Gökyay'da verilmemiştir.

Ben, metni Ergin ve Gökyay'dan oldukça değişik anlıyor ve *soylama*'yı (4+3) 7'li hece vezni ile ve *-um/-ümi* kafiyesi ile, şöyle okumak ve tercüme etmek istiyorum:

*Beyrek yayını gördüğünde, yoldaşlarını aındı, agladı.
 Yayını eline alıp ögdü, görelim nice ögdü. Aydur:*

S o y l a m a

- I. *tul tul ere g(e)rdüğüm* (4+3) 7
tul er eri kovduğum (4+3) 7
(duherleyü kovduğum) (4+3) 7
yağı yurdu ilümde (4+3) 7
aygır malı kıl keşlüm (4+3) 7

II.	<i>aygır virüp aldugum</i>	(4+3) 7
	<i>ag tozlu katı yayum</i>	(4+3) 7
	<i>buga virüp aldugum</i>	(4+3) 7
	<i>burma bogma kirişüm</i>	(4+3) 7
III.	<i>buñ yirde kodum geldüm</i>	(4+3) 7
	<i>otuz tokuz yoldaşum</i>	(4+3) 7
	(.....)	(4+3) 7
	<i>menüm) iki argışum</i>	(4+3) 7
	<i>didi.</i>	

“Beyrek, yayını gördüğü zaman, yoldaşlarını andı. Ağladı. Yayını eline alıp öğdü. Görelim nasıl öğdü. Söyler:

S o y l a m a

(Benim) taraf taraf (saf saf) ere gerdiğim,
(karşı) taraftaki er(kek) eri takip ettiğim,
(Duħa~Doħa er gibi takip ettiğim)
düşman yurdu hâlini alan ülkemde
aygır kıllarından yapılmış kıl okluklum (okluğu olan),
aygır verip aldığım,
ak tozlu sert yayım.
Boğa verip aldığım,
burma, boğma kirişim.
Sıkıntı(lı) yerde kodum geldim
otuz dokuz yoldaşım
(.....)
benim) iki habercim.
dedi.

Soylama ile ilgili açıklamalar

- III. 4. *tul~TTü. dul* “taraf”. Bk. *Derleme Sözlüğü, IV*, s. 1596. “Karşı *dulda* avcılar tüfek atıyor”. Ben bu kelimenin Moğolcadan Türkçeye girdiğini zannediyorum. Moğolca *l*=Türkçe *ş* ses denkliği ile, bu kelimeyi Moğ. *tul*=Türk. *tuş* şeklinde de düşünmek mümkündür. *tuş bol-* “karşı olmak, rastlamak, tesadüf etmek”, *tuş kel-* “karşı gelmek, rast gelmek” gibi şekiller Doğu Türkçesi metinlerinde sık sık geçer.
- I. 1. *ere ~ er-e. er* “er, asker”. -e datif olarak anlaşılmalı.
- I. 1. *ger-* “germek”. Metinde *yay ger-* olarak anlaşılmalıdır.
- I. 2. *er eri*. Bir sıfat tamamlamasıdır. İlk unsur olan *er* “erkek, alp” anlamında, ikinci unsur olan *er* ise “er, asker” anlamındadır.
- I. 2. *tul er eri*. Bu tamlama *tul(un) er(kek) eri* “(karşı taraf(ın) er(kek=alp) eri” şeklinde, eksiz genitif şekli ile yapılan bir isim tamlamasıdır.

- I. 2. *kov-* “kovmak, kovalamak, önüne katmak, takip etmek”.
- I. 2. *tul er eri kovduğum* “(karşı) taraf(ın) erkek (alp) eri(ni) takip ettiğim”.
- I. 2a. *duherleyü* ~ *duha + er-le-y-ü* “Duha er gibi”.
- Duha + er* şeklinde iki ünlünün yan yana geldiği birleşik isimlerde, genellikle ilk ünlü kaybolmaktadır. *Kahve-altı* ~ *kahvaltı* vb. gibi.
- Duha* okunan kelimenin kökü bilinmemektedir. Ben, bu kelimenin hayvan adı bildiren bir isim olduğunu düşünüyorum. Türkçedeki *-ng->-m-*; *-ng->ğ-/g-* ses değişimlerinin örnekleri olan *to-ng-uz > do-ng-uz > domuz*; *to-ng-rul > toğrul* ~ *tugrul* ve *toñgrul > tomrul > domrul* ~ *dumrul* gibi değişimlere dayanarak *duha* kelimesini ETü. *tonğa* ~ *tuñga* “bir pars cinsi, dişi pars” > **toğa* ~ **tuga* > **toğa* ~ **toğa* > *doğa* ~ *duha* şeklinde açıklamayı teklif etmekteyim. “*doğa* ~ *duha-er-le-y-ü* şekli “Yırtıcı pars gibi olan bir er gibi” şeklinde tercüme edilebilir.
- Duherleyü kovduğum* ibaresi, hence kendisinden önce gelen *tul tul eri kovduğum* satırının açıklamasından başka bir şey değildir. Bu şekildeki açıklamalara metinlerde çoğu kez rastlanmaktadır. Dolayısıyla bu kelimeyi metne dahil etmemekteyim.
- I. 3. *yagı yurdu ilümdе* “Düşman yurdu (halini almış olan) ülkemde”. Burada *Banı Çiçek*'in bir başkasına varmaya niyetlenmesi yüzünden *Beyrek*'in kendi ülkesini düşman yurdu gibi gördüğü ifade ediliyor.
- I. 4. *aygır malı*. “aygır kıllarından yapılmış olan”. Metnin kafiyelenişine göre bu iki kelimenin *kıl keşlüm* “kıl okluklum” ibaresinden önce gelmesi gerektiğinden, iki ibare arasında takdim-tehir yapılmıştır.
- II. 2. *ag toz*. Gökyay, 1973, s. CCCLXI-CCCLXII'de güzelce açıklanmıştır.
- II. 4. *Burma bogma kirişüm*. Bu mısra Vatikan yazmasında *burma kirişüm*, Dresden yazmasında ise *bogma kirişüm* şeklinde geçmektedir. Bana göre, yazmalar birbirini tamamlamaktadır. Hece vezni dolayısıyla her iki yazmadaki şekiller *burma bogma kirişüm* şeklinde tamamlanmıştır.
- III. 1. *buñ*. Kelime her iki yazmada da *buñlu* şeklinde geçmesine rağmen hece vezni icabı okumadığım *-lu* eki, anlam olarak geçerli, vezin olarak geçersizdir.
- III. 2. *otuz tokuz*. Vatikan yazmasında *kırk* şeklinde geçmektedir. Bu ise hem hikâyenin gelişi hem de şiirin hece yapısı yüzünden mümkün değildir. *Beyrek*'in yoldaşları *otuz dokuz* kişidir. Çünkü *Beyrek*, 40 gün düğün yapar, ilk gün kendi giydiği kaftanı yoldaşları otuz dokuz gün giyerler, böylece *Beyrek*'in kaftanı *kırk* gün giyilmiş olmalıdır.
- III. 4. Dörtlüğün son mısraı ancak iki heceli bir kelime ile tamamlanabilir. Bu kelime bana göre *menüm* “benim” kelimesidir.
- III. 4. *argış*. Eski çağlarda haber alış verişi ticaret kervanlarındaki kişilerle yapılırdı. Dede Korkut metninde bir kaç yerde bu husus açıkça görülmektedir. Metnimizde *Beyrek*'in esir olduğu Parasaruñ Bayburd Hisarına

gelen Bâzîrgânlar Beyrek'le kopuz çalarak haberleşmektedirler. Bu haberleşme anında Beyrek'e Banı Çiçek'in evleneceğini haber verdikleri için yakalanmış olmalıdırlar. Sayıları ise, metinde geçtiği üzere, iki kişidir. *argış<arkış* "haberci, kurye, delege, elçi" için bk. Klaus Röhrborn, *Uigurisches Wörterbuch*, s. 198-199.

SONUÇ:

Sonuç olarak Dede Korkut kitabından verdiğimiz 7 ayrı soylama'ya dayanarak Dede Korkut manzumelerinin bir çoğunun ve belki de hepsinin hece vezni ile dörtlükler hâlinde yazıldığını ve dörtlüklerde de genellikle (4+3) 7'li ve (4+4) 8'li hece vezni kullanıldığını söyleyebiliriz.

En eski örneği Køl Tigin kitabesinin Güney-Doğu yüzünde

<i>Bunça bitig bitigme</i>	(4+3) 7
<i>Køl Tigin(iŋg) atısı</i>	(4+3) 7
<i>Yol(l)ug Tigin bitidim</i>	(4+3) 7
<i>Yigirmi kün olurup</i>	(4+3) 7
<i>Bu taşka bu tamga kop</i>	(4+3) 7
<i>Yol(l)ug Tigin bitidim</i>	(4+3) 7

şeklinde geçen bu mensur metnin içerisinde manzume söyleme geleneği Anadolu Türkçesi ile tesbit edilen Kör oğlu, Kerem ile Ashı, Tahir ile Zühre, Ferhad ile Şirin gibi halk hikâyelerinde hâlâ yaşamaktadır. Türk şiir tarihini yazacak olan araştırmacılar Dede Korkut kitabındaki manzumeleri yeniden değerlendirmek mecburiyetindedirler.